

Islamkunskap förenlig med politisk anständighet

| av Peter Stein

Efter terrorattacken den 11 september fanns det de som hävdade att det inte fanns något i islam som ursäktade det medan andra fann att det var vad man kunde vänta sig från islam. Båda åsikterna är nonsens.

I BOKEN *A HISTORY of Warfare* (Knopf, New York 1993) betecknar militärhistorikern John Keegan de arabiska fälttågen från 600-talet och framåt som världshistoriens första ideologiska krig. Tidigare krig hade ideologiska dimensioner men den arabiska expansionens syfte var att sprida en tro. Keegan delar inte Clausewitz' tes att krig är medel för att uppnå politiska mål utan menar att det funnits krigarkulturer.

Islam började i Mecka omkring 610 e Kr när Muhammed blev förvisad om att Gud sände honom budskap som han skulle föra vidare till stadens invånare. Dessa uppenbarelser utgör Koranen. Muhammeds anhängare förföljdes och år 622 emigrerade han till Medina. Denna utvandring, hijra, inleder den islamiska eran. I Medina tog islam form och omkring 630 intog Muhammed Mecka. Han behandlade sina fiender generöst och de, liksom andra stammar i Arabien, anslöt sig till Muhammeds samfund och blev muslimer. Muhammed dog 632. Det följande århundradet var en period av stor framgång (så långt ämnet tillåter generalisering).

ISLAMS FÖRGÅNGNA STORHETSTID

Västerut intog muslimerna Nordafrika fram till Atlanten, gick över Spanien och behärskade tidvis områden i södra Frankrike. Norrut sträckte sig deras landvinningar till Konstantinopel. Österut besatte de hela Persien och Afghanistan, trängde in i Centralasien och gick över floden Indus i vår tids Pakistan. Muslimerna besegrade det persiska riket, skakade det bysantinska och grundlade ett eget imperium.

De arabiska erövrarna stannade inte länge men deras religion, språk och kultur bestod. Den entusiasm med vilken människor tog till sig detta låter sig inte enbart förklaras av segrares maktutövning. Bilden att icke-troende fick välja mellan "islam eller svärdet" är fel utom när det gällde hedniska arabstammar. Övriga icke-troende behandlades väl. Uppenbarligen fanns mycket som lockade.

Islam började bland städernas köpmän. Muhammed uppmuntrade handel, företagande och förmögenhetsuppyggnad. Det antika kulturarvet översattes till arabiska och räddades i många fall till eftervärlden av judiska och kristna lärde som

levde i regioner som kontrollerades av muslimska härskare. I dessa regioner fanns länge de flesta av dåtidens blomstrande högkulturer. För Sveriges vidkommande var vikingatiden den epok då svenskarna inledde täta förbindelser med araberna och Islam. De svenska vikingarna bedrev handel österut i två hundra år. På några andra vägar nådde veterligen inte islam då Ultima Thule.

Alltsedan 700-talet har islam således spelat en central roll i Europas historia. När det efter terroristattackerna 11 september förra året hävdades att "väst" behövde lära mer om islam borde kunskapsluckor inte varit nödvändiga.

CHARLATANEN HJÄRPE

En politiskt anständig svensk som vill förkovra sig kan lätt bli avskräckt. Som ämnet behandlas i exempelvis svenska media får man lätt intrycket att kunskap om islam innebär att anamma suspekta åsikter och hamna i dåligt sällskap. Många som i Sverige benämns islamexperter är politiskt osmakliga (Alla skall inte dras över en kam. Carl Rudbeck och Carl-Johan Gardell är kunniga och anständiga. Det

är inte de som syns mest.). Ett flagrant exempel är Jan Hjärpe, professor i islamologi vid Lunds universitet. Han får stort medialt utrymme omtalandes vara en av landets ledande experter på islam. Om hans expertis vet jag intet. Hjärpes mediala framträdanden är mindre vetenskap och mer politisk agitation för en agenda som är antiamerikansk, "antivästlig", samt ursäktande visavi arabiska diktaturer och palestinsk terrorism. Bakom förledande vetenskaplig terminologi har ett otränat öga måhända svårt att genomskåda detta. När Ahmed Rami i antisemitiska Radio Islam påstod att sexualbesattheten och perversiteter är "typiskt judiskt" beskrev Hjärpe detta som ett inlägg om Israel "det förklarar kärleken till jorden"! Experten drar sig tydligen inte för att smutskasta islam om det gynnar charlatanens politiska syften.

Är det inte Hjärpe kan det vara tredjevärldenromantiker som ambassadör Lars Lönnback eller andra. De politiska värderingar Lönnback och likasinnade torgför i sådana sammanhang är inte ett utflöde av djupare insikter om islam. Snarare har deras värdepremisser lockat dem till ämnet eftersom det tillhandahåller en arena där deras världsbild har legitimitet. Kunskap om islam handlar om att vara kunnig om islam. Världens troligen främste expert är en klassiskt liberal gentleman.

EXPERTEN LEWIS

Bernard Lewis var i över 30 år professor i Mellanösternstudier vid Princeton University. Nyss 86 år fyllda är han fullt aktiv. Han har författat ett trettiotal böcker och en ström av vetenskapliga artiklar. Lewis behärskar hebreiska, arabiska, turkiska och persiska. Han har varit rådgivare åt regeringar såväl i USA och Europa som i arabvärlden och Israel. Därtill är han en förnämlig stilist. Två inkörsportar är The Middle East

samt den nyligen utgivna *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Den som vill förstå muslimsk fundamentalism rekommenderas den klassiska artikeln *The Roots of Muslim Rage Why so many Muslims deeply resent the West, and why their bitterness will not easily be mollified* (*Atlantic Monthly*, September 1990 – tillgänglig via tidskriftens hemsida).

The Middle East lotsar läsaren genom regionens historia från förkristen tid till dags dato. Där finns som i alla historieböcker årtal, krig, härskardynastiers uppgång och fall. Tonvikten ligger på analys av religion, politik och institutioner. Den som känner sig osäker på vad exempelvis jihad, kalif, shari'a eller fatwa innebär får allt förklarat.

Terrorattackerna mot USA den 11 september aktiverade fördomar mot muslimer. En annan reaktion var att terroristattackerna inte hade med islam att göra. Det är också nonsens. Lewis konstaterade i *The Wall Street Journal* strax efter händelsen att ingenting inom islam rättfärdigar oprovcerat, urskillningslöst våld mot oskyldiga civila. Samtidigt hade han inga svårigheter att spåra influenser av strömningar inom islam som långtifrån är marginella.

Rättroende muslimer torde näppligen förolämpas av Keegans ord om ideologiskt krig. Lewis jämför islams utgångsläge med de två andra stora monoteistiska religionerna. Moses hann aldrig komma till det förlovade landet och Jesus blev korsfäst. Muhammed hann före sin död efterlämna både en religion och en stat.

ISLAMSK GRUNDSYN

Inom islam är religion och politik sammanflätad. Religionen står över politiken. Den religiösa plikten är att sprida den gudomliga religionen till resten av världen. Jihad skall fortsätta tills övriga världen blir muslimsk eller finner sig i islamisk över-

höghet. Statsmakten är medel som tillhandahåller logistik. Den infödda befolkning som inte tog till sig islam fick status som "skyddade minoriteter". Dessa grupper organiserades efter religiös tillhörighet och fick sköta sina angelägenheter inom religion, juridik och utbildning. I gengäld betalade de tribut eller skatt till den muslimske guvernören. Ställningen som "skyddad minoritet" gavs endast åt "bokfolk" – folk som trodde på en enda Gud och hade en helig skrift, det vill säga judar, kristna och zoroastrier.

För dessa grupper tedde sig det muslimska styret attraktivt. De var inte jämställda med muslimer men hade autonomi och visste vilka regler som gällde. För judarna var tolerant muslimskt styre mestadels bättre än den kristna världens nyckfulla förföljelser. När det katolska Spanien efter inkvisionen utvisade judarna 1492 öppnade den ottomanske sultanen sitt rikets portar. Den antisemitism som idag florerar i den muslimska världen är förädlad europeisk råvara. För en kristen kunde minoritetsställning under islam vara förmånligare än en härskare från någon konkurrerande trosinriktning.

Under nästan ett tusen år blomstrade islam. En slutsats av Lewis bok är dels den betydelse som turkar och perser spelade relativt arabvärlden, dels den viktiga roll som judar, greker, armenier, med flera, hade som handelsmän och förmedlare av lärodom, vetenskap och teknik. I slutet av 1600-talet var det ottomanska imperiet nära att inta Wien. Det habsburgska kejsardömet fick ta polsk hjälp för att säkra Europas hjärtland. Detta militära nederlag inledde den islamiska världens politiska tillbakagång. Hundra år tidigare hade annat börjat gå fel.

VAD GICK FEL?

På 1500-talet började den vetenskapliga revolutionen i Västeuropa.

Nya handelsvägar mellan Europa och Asien minskade den islamiska världens ekonomiska betydelse. What Went Wrong skrevs före 11 september och behandlar den tid då den islamiska världen akterseglades och hur islam reagerat inför detta.

Militära nederlag är brutala men har fördelen att vara tydliga. Ottomanska makthavare, som trodde sig representera det oöverbärrörliga, hade plötsligt besegrats av en värld som inte troddes ha något att lära

"Under nästan ett tusen år blomstrade islam."

dem. Det osmanska väldet hade knappast haft några kontakter med de europeiska hoven. Trots omfattande handelsförbindelser behärskade få muslimska medborgare europeiska språk.

MISSAT MODERNITETEN

Franska revolutionen kunde den islamiska världen ta till sig på grund av att det var en omvälvning utan kristna förtecken. Dess tankar om jämlikhet och lagstyre hade emellertid svårt att vinna bredare acceptans bland muslimer. När idéer om individers frihet, likhet inför lagen, begränsad statsmakt, åtskiljande av kyrka och stat samt demokrati successivt penetrerade Nordamerika och Europa inspirerades många muslimer av en liberal samhällsordning med muslimsk inramning. På 1800-talet fick både konstitutionalism och industrialisering fotfäste. Islams stagnation närde också uppfattningen att nederlagen berodde på avvikelser från den rätta läran. Dessvärre har sistnämnda idéer till idag haft starkare fäste. 1900-talet var för större delen av den islamiska världen ett misslyckandenas århundrade.

Lewis poängterar att den avoghet som islam i allmänhet och arabvärlden i synnerhet uppvisar gentemot "omvärlden" inte stannar vid politi-

ken. Shakespeare, Voltaire, Mozart eller George Orwell är kända över hela världen. Sällan har de influerat arabvärlden. Där är intresset fortfarande begränsat för vad man i väst tänker, skriver eller komponerar. De lärosäten, museer eller bibliotek om islam som finns i omvärlden saknar spegelbilder i arabvärlden. Lewis konstaterar att islam inte haft någon upplysningstid och arabvärlden ingen industriell take-off. Ingen arabisk stat är demokratisk.

För muslimska fundamentalister är det egentligen ointressant ifall omvärlden går dem tillmötes här eller där. De hatar "väst" för dess makt och rikedom som islam saknar. För en muslimsk fundamentalist består världen av två delar: I Dar el-Islam (Islams hus, även kallat Dar el-Umma, nationens hus) bor muslimerna. Där bor också andra religioner av otrogna som skall vara muslimer underdåniga. Resten av världen är Dar el-Harb, krigets hus. Den rättrogne muslimens första plikt är att rensa islams hus från mugaffir-folk som till det yttre är muslimer men inte lever enligt läran. Den andra plikten är att utsträcka Dar el-Islam på Dar el-Harbs bekostnad. Usama Bin Ladins politiska mål är dels att driva bort USA från arabvärlden, dels att ersätta det saudiska kungahuset med en mera rättrogen regim. Han kan sin lära.

Muslimers förhållande till människor med annan trosinriktning inom sitt "hjärtland" är problematiskt. De kristna i Libanon eller andra håll i arabvärlden är svaga och utmanar inte. Judarna i Israel är annorlunda. Här har vi människor som borde vara muslimerna underställda men som i stället skapat regionens militära och ekonomiska supermakt som dagligen påminner islam om sina svagheter. Endast Israels militära övertag har tvingat arabvärlden att förlika sig med dess existens.

FRAMTIDEN I EGNA HÄNDER

Kan exempelvis relationen till Gud reduceras till en angelägenhet för den enskilda människan utan att det ifrågasätter islams grundpremiss? Lewis slutsats är att islam har hinder som försvårar förändring och modernisering. Framtiden ankommer på muslimerna själva. Modernisering kräver omvärdering av självbilden och att islam förmår hantera sina myter. Antingen fortsätter muslimer sin destruktiva fixering vid militär revansch för tidigare oförrätter och skyller självförvållade tillkortakommanden på Washington eller Jerusalem. Eller påbörjas en rannsakan till gagn för dem själva och omvärlden.

Givetvis finns experter på islam som inte är klassiska liberaler. Att vara både och hjälper när man analyserar frågor om individers rättigheter, demokrati kontra diktatur och liknande. För svenska tredjeverldens romantiker brukar steget till diktatur- och terroristmedlöperi vara kort. Det är vare sig USA, Storbritannien eller Israel som drabbas hårdast av den islamiska världens politiska misär utan dennas medborgare. Personlig frihet, frihandel och demokrati är nödvändiga för fredlig samlevnad. Utan liberalisering i arabvärlden lär inte mellanösterns många konflikter få någon stabil lösning.

I 50 år har Bernard Lewis sannolikt gjort mer än någon annan för att sprida kunskap om islam och mellanöstern till omvärlden. Att han har sunda åsikter är ytterligare skäl att varmt rekommendera läsning.

Civilekonom Peter Stein

(pst_brs@algonet.se) är vd för Stein Brothers.

BOKFAKTA

Författare: Bernard Lewis

Titel: The Middle East och What Went Wrong?

Western Impact and Middle Eastern Response

Förlag: Simon&Schuster, 1999 respektive Oxford University Press, 2002